

Španělština, jazyk mnoha kultur, pohledem Pedra Henríqueze Ureña

Alice Lukešová

Univerzita Karlova

alicelukesova@post.cz

PEDRO HENRÍQUEZ UREÑA: SPANISH, LANGUAGE OF MANY CULTURES

The article explores Pedro Henríquez Ureña's concept of the language situation in Hispanic America. Although many different cultures with diverse language heritages coexist in this region, Spanish should not be seen as an instrument of European colonisation and of the destruction of the original culture. On the contrary, the specific elements of each community are reflected in the local Spanish variants. The use of Spanish language does not force Hispanic American nations to lose their unique identity, but it gives them the power of being understood by a significant part of the world and profit from the legacy of the family of Romance languages.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Pedro Henríquez Ureña — kulturní rozmanitost — mnohojazyčná oblast — španělské dědictví — jazyková identita

Pedro Henríquez Ureña — cultural diversity — multilingual area — Spanish legacy — language identity

Na rozdíl od Evropy, Afriky či Asie působí jazyková situace v Americe, kde země převzaly jazyky evropských kolonizátorů, poměrně jednoduše. Jedná se však pouze o povrchní pohled. Pokud se na danou lokalitu zaměříme pozorněji, spatříme Ameriku, místo střetu mnoha kultur z různých částí světa, jako prostor velké jazykové rozmanitosti. Otázka koexistence těchto kultur, a tedy i jednotlivých jazyků, se stala jedním z hlavních témat hispanoamerické esejistiky.

Na jedné straně stojí autoři pohlížející na indiánskou a evropskou kulturu jako na dva neprostupné světy. Mezi významné zastánce tohoto přístupu patří například José Carlos Mariátegui, José María Arguedas či Augusto Roa Bastos. Tito spisovatelé ve svých esejích mimo jiné upozorňují, že v případě jazyka je indiánská kultura omezena chybějící literární tradicí. Zastánci této koncepce tvrdí, že španělština nikdy nedokáže věrohodně zpracovat indiánskou tematiku, kulturní překlad není možný. Chybějící písemná kodifikace těchto jazyků pak uvrhla indiány do podřadné pozice, jako společenská skupina nemají hlas, promlouvají za ně jiní.

Na druhé straně nalezneme koncepcí prosazující harmonické vzájemné ovlivňování kultur a jazyků. Jedním z předních zastánců této teorie je Pedro Henríquez Ureña (1884–1946), jenž se zabýval kulturní situací v Americe, zejména na území bý-

valých španělských kolonií. Ve svých esejích se věnoval vývoji kultury na americkém území, otázce evropského dědictví a jeho interakce s autochtonními prvky, přičemž se zaměřoval především na literaturu a jazyk. K jednotlivým námětům se Henríquez Ureña během svého života neustále vracel, zůstal však ve svých názorech konzistentní. Téma jazyka tak můžeme analyzovat v různých esejích napříč jeho tvůrčím obdobím, jež časově odpovídá první polovině dvacátého století.

Přední osobnosti hispanoamerické literatury (Jorge Luis Borges, Alfonso Reyes či Ernesto Sabato) považovaly Henríqueze Ureña za nesmírně erudovaného autora. V jeho díle se zračí hluboká znalost jednotlivých aspektů každé lokální kultury, umění ocenit specifické prvky, ale zároveň Henríquez Ureña dokáže pohlížet na kulturní areál Hispánské Ameriky komplexně, literární kritici jej tak označují za vpravdě hispanoamerického myslitele. Stejně postupuje i v otázce jazyka. Ve svých pracích si je vědom odlišnosti a specifik jednotlivých oblastí Hispánské Ameriky, ale zasazuje se o ponechání si španělštiny, na niž nepohlíží jako na nástroj evropské kolonizace a důvod setrvávání ve stínu Evropy, nýbrž jako na pouto mezi hispanoamerickými zeměmi umožňující vzájemnou spolupráci.

Pedro Henríquez Ureña se narodil v Dominikánské republice. Během svého života procestoval Ameriku, delší dobu pobýval zejména v Mexiku a Argentině, kde také vznikly jeho nejvýznamnější práce. Zároveň mu jeho cesty umožnily hlouběji poznat jazykovou situaci tří historicky a kulturně odlišných regionů: karibské oblasti, Střední Ameriky a La Platy, tedy míst, kde spolu koexistují různé jazyky.

Na celém tomto území je úředním a nejrozšířenějším jazykem španělština, v níž však mnozí spatřují dědictví po neblahé evropské kolonizaci. V Karibiku výrazné procento populace tvoří potomci Afričanů, již s sebou přinesli své rodné jazyky. V Mexiku a Guatemale přežívají jazyky nativních obyvatel: nahuatl, mayština, mixtécitina či zapotécitina. Naopak v regionu La Platy původní jazyky prakticky zanikly, ale lokální varianta španělštiny se zde odlišuje výrazněji než v jiných částech Hispánské Ameriky.

Všechny tyto oblasti pojí společná koloniální minulost pod nadvládou Španělska, všechny jednotlivé státy v určitý moment své historie stanuly před stejnou otázkou: jak ve chvíli, kdy dosáhly politické nezávislosti na metropoli, naložit s evropským kulturním dědictvím? Mohou se státy zcela emancipovat, pokud si ponechají jako nástroj komunikace španělský jazyk? Lze poznat, pochopit, vyjádřit svou jedinečnost prostřednictvím z Evropy importovaného jazyka?

Od získání nezávislosti na začátku 19. století až po období vzedmuté vlny nacionalismu ve dvacátých a třicátých letech 20. století se objevovaly různé názory, jak k této otázce přistoupit. Jedním z možných řešení byl návrh navrácení se k indiánským jazykům. Pedro Henríquez Ureña poukazuje na fakt, že problematický by však byl již výběr konkrétního jazyka. Měli by například Mexičané začít používat nahuatl či některý z mayských jazyků? Další překážku by představovala znalost jazyků. Většina populace v době získání nezávislosti tyto jazyky již neovládala a vlivná část společnosti je často pokládala za podřadné. Indián nikdy nebyl otrokem, ale také nebyl zcela svobodný. Veškeré vzdělávání probíhalo výhradně ve španělštině, indiánské jazyky neměly kodifikovanou gramatiku, pouze orální tradici.

Vzdělané vrstvy společnosti by se tak nejdříve musely některý z indiánských jazyků naučit. V případě, že by spisovatel dosáhl vynikající znalosti jazyka nutné k na-

psání kvalitního díla, okruh čtenářů by byl mizivý. Množství potenciálních recipientů by se markantně snížilo z milionů na sotva desítku. Zavržením španělštiny by se Hispanoameričané připravili o možnost promlouvat k značné části světa. Jejich písemnictví by přestalo náležet k jedné z nejrozšířenějších literatur světa a stalo by se uzavřeným světem srozumitelným pouze hrstce intelektuálů. V neposlední řadě se pak nezanedbatelná část společnosti nepovažuje za dědice předkolumbovských civilizací, a používání některého z indiánských jazyků by pro ně opět představovalo přebírání cizí kultury.

Další možností, jak se osamostatnit v jazykové oblasti, bylo vytvoření kreolských jazyků. Tento návrh se těšil výraznější podpoře především v oblasti La Platy. Část intelektuálů zastávala názor, že lokální varianta španělštiny (zpracovaná v gaučovské literatuře) vykazuje mnoho odlišných prvků, jež by se mohly dále rozvíjet, až by se dosáhlo natolik významného odlišení od kastilštiny, že by vznikl samostatný jazyk. Pedro Henríquez Ureña podrobil tzv. *habla gauchesca* důkladnému jazykovému rozboru a ukázal, že není dostatečně odlišná ani na to, aby mohla být považována za dialekt, natož národní jazyk (například v porovnání s dialektem v Leónu nebo Aragonii vykazuje mnohem méně specifických prvků).

Pedro Henríquez Ureña úsilí o vytvoření odlišného jazyka označuje za bláznivé mimo jiné proto, že by se země ochudily o veškeré literární dědictví již existujících jazyků. Vytváření plnohodnotného kulturního jazyka by trvalo řadu let a vyžadovalo by práci mnoha vynikajících spisovatelů. Navíc by se státy Hispánské Ameriky připravily o společný dorozumívací prostředek. Španělština není pouze nositelem koloniální minulosti, ale představuje základ pro spolupráci jednotlivých zemí v Hispánské Americe.

Pedro Henríquez Ureña v existenci nadnárodního kulturního areálu Hispánské Ameriky, tzv. *magna patria*, jak jej nazval, pevně věřil. Státy spojuje společná koloniální minulost, kultura, náboženství a především jazyk. „Každý jazyk v sobě nese repertoár tradic, způsobů myšlení, přístupů k životu, jež přetrvávají přes změny, revoluce a převraty.“¹ Možnost promlouvat jedním z nejrozšířenějších jazyků umožňuje Hispanoameričanům nejen komunikovat mezi sebou, ale také sdílet své myšlenky s významnou částí světa. Španělština neznamená pouze pouto se Španělskem, používáním tohoto jazyka se země Hispánské Ameriky řadí do celé rodiny románských jazyků, jež je i nositelem latinského dědictví.

Příslušnosti k tomuto kulturnímu společenství si Henríquez Ureña velmi cenil, a proto také upřednostňoval španělštinu jako oficiální jazyk před jazyky předkolumbovských civilizací, zároveň však poukazoval na to, že členství v této rodině neznamená, že by si státy nemohly uchovat svou svébytnost: „... toto tradiční společenství ovlivňuje pouze formy kultury, zatímco originální charakter národů se formuje na základě jejich duchovní podstaty, jejich vitální energie.“²

Jednou z hlavních oblastí, kde odpůrci evropského vlivu poukazovali na nutnost zbavení se španělštiny, byla literatura. Právě dědictví evropského jazyka označovali za důvod, proč nemůže vzniknout originální písemnictví a neustále se jedná o imitace evropských knih. Stejný jazyk brání Hispanoameričanům v nalezení originál-

1 Henríquez Ureña 1989, s. 13.

2 Tamtéž, s. 42–43.

ního vyjádření. Pedro Henríquez Ureña, jenž mimo jiné jako první sepsal historii hispanoamerických literatur pojatých jako celek,³ ukazuje, že originality je možné dosáhnout jinou cestou.

Jazyk nepředstavuje problém, Hispanoameričané se musí začít dívat na svět kolem sebe vlastním prizmatem, ne spolu s literární tradicí přebírat to evropské. „Sdílený jazyk nás nenuť ztratit se v davu sboru, jehož vedení není v našich rukou: pouze nás nutí zušlechtit tón našeho vyjádření, nalézt nezaměnitelné zbarvení.“⁴ Pro jedinečné lokální prvky mohou Hispanoameričané čerpat slovní zásobu například z indiánských jazyků, není žádoucí zbavovat se specifčnosti své španělštiny, neměli by však ani uměle exaltovat jednotlivé rozdíly, a zamezit tak tomu, aby dané varianty mezi sebou zůstaly srozumitelné.

Pedro Henríquez Ureña vyzdvihuje hodnotu nadnárodních literatur, jež se mohou navzájem obohacovat. Hispanoameričané mají právo na evropské dědictví, na jehož vývoji se od konce patnáctého století aktivně podíleli a přispívali k jeho rozvoji. Henríquez Ureña se obrací na obyvatele Ameriky těmito slovy: „... máme nárok vzít si z Evropy, co budeme chtít: máme právo na všechny výtobytky západní kultury.“⁵

Španělština patří i Hispanoameričanům. Obohatili ji o nová slova, básnické obrazy, způsoby vyjádření. Zasloužili se o renesanci španělského jazyka v rámci modernismu: směru, jenž „... čerpá náměty z Evropy, ale přemýšlí v Americe.“⁶ V době, kdy část Evropanů prohlašovala, že románový žánr je vyčerpán a hrozí mu zánik, se právě Hispanoameričané postarali o obrodu románové tvorby. Aktivně se na evropské kultuře podílejí a vnáší do ní svůj svěbytný projev. „V Americe každá země či každá skupina zemí i přesto, že používá jazyk získaný ze Španělska, i přes stále trvajících evropský vliv, ozvláštňuje literaturu svými jedinečnými rysy.“⁷

K otázce jazyka přistupuje Pedro Henríquez Ureña podobně jako ke své teorii o kulturách. Od začátku kolonizace dochází v Hispánské Americe k prolínání různých kultur, jež na sebe vzájemně působí. „Nyní objevujeme, že kultura v koloniích nebyla pouhým přesazením kultury evropské, jak se naivně předpokládalo, ale z velké části se jednalo o společné dílo, o sloučení evropských a indiánských záležitostí.“⁸ Vliv tedy není pouze jednostranný z Evropy na Ameriku. Hispanoamerická kultura je syntézou mnoha rozmanitých vlivů z různých částí světa. Stejně tak lokální varianty španělštiny jsou obohaceny o prvky z jiných jazyků používaných na daném území. Například mexická španělština se tak odlišuje od španělštiny v Argentině či na Kubě, uchovála si specifický ráz, ale zároveň nedošlo k úplnému odcizení, takže varianty zůstaly navzájem srozumitelné.

Pedro Henríquez Ureña tedy nesouhlasí s tvrzením, že by na území Hispánské Ameriky docházelo k akulturaci, ale jeho přístup se shoduje s teorií transkulturatione kubánského antropologa Fernanda Ortize.⁹ Určujícím prvkem hispanoamerické kul-

3 *Las corrientes literarias en la América Hispánica* (1949).

4 Henríquez Ureña 1989, s. 43.

5 Tamtéž, s. 41–42.

6 Tamtéž, s. 34.

7 Tamtéž, s. 48.

8 Tamtéž, s. 28.

9 Publikovaná v knize *Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar*.

tury je její rozmanitost, míšení různorodých prvků. V heterogenosti spočívá její originalita. Snaha zbavit ji některého vlivu, by znamenala destrukci této kultury. Podobně je tomu v případě jazyka. Španělština používaná v zemích Hispánské Ameriky není totožná s žádnou variantou na Pyrenejském poloostrově. Indiánské, africké či další evropské jazyky ovlivnily podobu španělštiny na daném území. Nalezneme odlišnosti v intonaci, slovní zásobě či gramatice. Podle varianty španělštiny se dá určit původ mluvčího, ale tyto rozdílnosti neznemožňují vzájemné porozumění. Zachována je tedy specifická každého místa, stejně jako síla společného jazyka.

LITERATURA:

- Henríquez Ureña, Pedro. *Las corrientes literarias en la América Hispánica*. México — Buenos Aires : Fondo de Cultura Económica, 1949.
- Henríquez Ureña, Pedro. *La utopía de América*. Caracas : Biblioteca Ayacucho, 1989.
- Housková, Anna. *Visión de Hispanoamérica: Paisaje, utopía, quijotismo en el ensayo y en la novela*. Praha : Karolinum, 2010.
- Ortiz, Fernando. *Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar*. Caracas : Biblioteca Ayacucho, 1987.
- Reyes, Alfonso. *Úlima Tule y otros ensayos*. Caracas : Biblioteca Ayacucho, 1992.